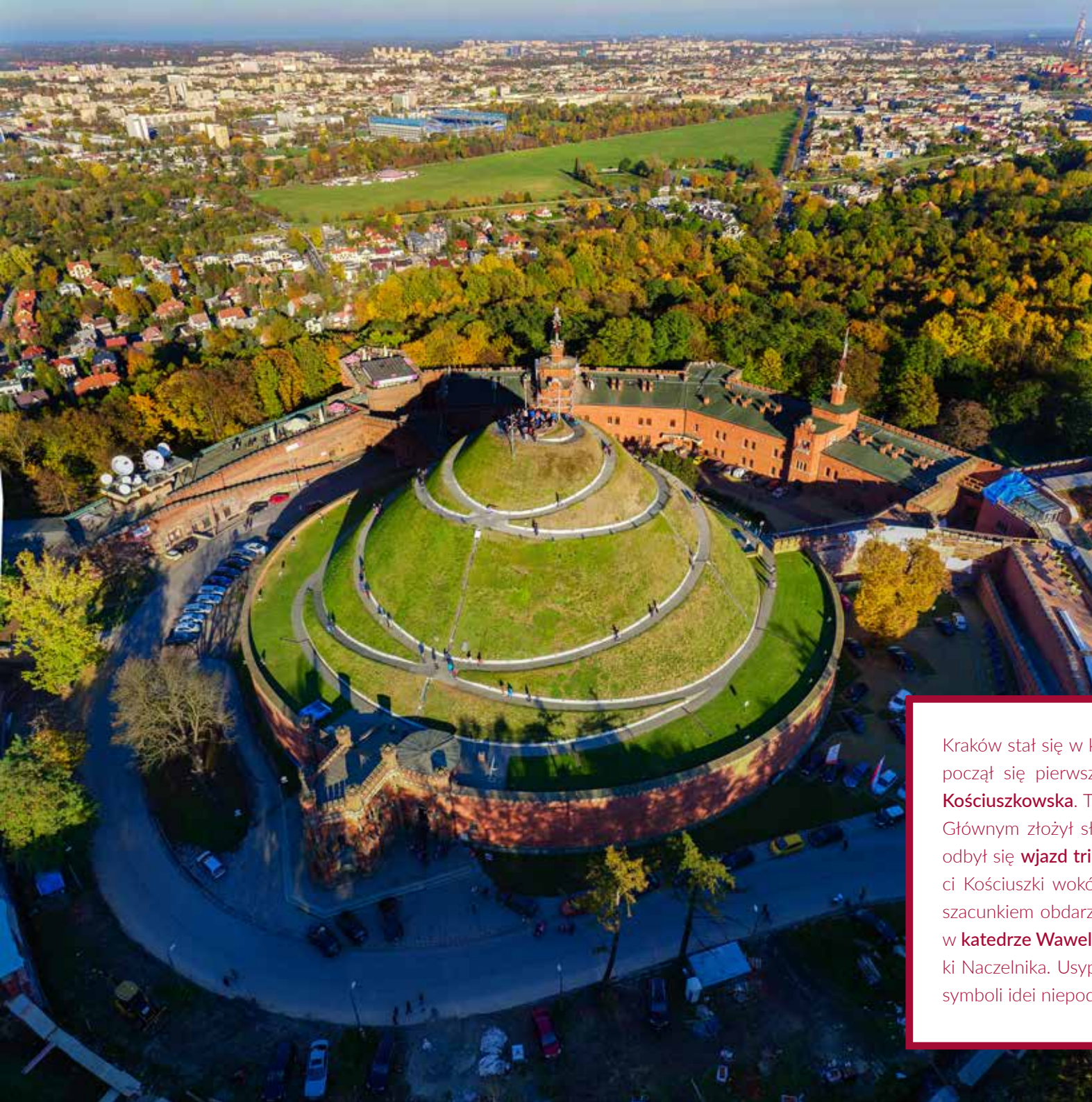




Krakowski Szlak Tadeusza Kościuszki



Kraków stał się w końcu XVIII w. miejscem wyjątkowym, gdzie rozpoczął pierwszy wielki zryw niepodległościowy – Insurekcja Kościuszkowska. To tu Tadeusz Kościuszko (1746–1817) na Ryнку Głównym złożył słynną przysięgę i podpisał Akt powstania.



Kraków stał się w końcu XVIII w. miejscem wyjątkowym, gdzie rozpoczął się pierwszy wielki zryw niepodległościowy – **Insurekcja Kościuszkowska**. To tu Tadeusz Kościuszko (1746–1817) na Rynku Głównym złożył słynną przysięgę i podpisał **Akt powstania**. Tutaj odbył się **wjazd triumfalny po zwycięstwie racławickim**. Po śmierci Kościuszki wokół jego postaci rozwinął się kult, a szczególnie szacunkiem obdarzyli go właśnie krakowianie. Dzięki ich staraniom w **katedrze Wawelskiej**, w krypcie św. Leonarda spoczywają szczątki Naczelnika. Usypano też **kopiec Kościuszki** – jeden z trwalszych symboli idei niepodległości Polski.



1 MIEJSCE ZŁOŻENIA PRZYSIĘGI PRZESZ KOSCIUSZKE 24 MARCA 1794 r., Rynek Główny

Rynek Główny to najważniejsza przestrzeń publiczna Krakowa, miejsce o wyjątkowym znaczeniu historycznym, kulturalnym i społecznym. Jest to jeden z największych i najpiękniejszych placów w Europie, o wymiarach 200 x 200 m. Główny plac miasta powstał na podstawie przywileju lokacyjnego księcia Bolesława Wstydliwego z 1257 r. Już w II połowie XIII w. powstały na Rynku pierwsze ważne zabudowania, w tym: Sukiennice, Kramy Bogate. W XIV w. wzniesiono główną siedzibę władz miejskich – Ratusz, Wielką Wagę (Ołowną), Wagę Małą (Woskową) oraz znaczną część kamienic. Przez wieki przestrzeń Rynku wypełniała zabudowa handlowa, w postaci wielkiej ilości drewnianych kramów, użytkowanych przez przedstawicieli różnych profesji. Od chwili założenia Rynku posiadanie tutaj kamienicy było przedmiotem zabiegów

mieszkaństwa krakowskiego i dowodem ich prestiżu. Przy placu powstały także okazałe rezydencje możnowładców. Największe przemiany w formie i dekoracji architektonicznej większości zabudowań Rynku nastąpiły w XVI i I połowie XVII w. To okres najświetniejszy w jego dziejach. Rynek Główny był także miejscem ogólnopolskich wydarzeń państwowych, tutaj miały miejsce uroczyste wjazdy królewskie, hołdy składane władcom Polski między innymi słynny hołd lenny złożony w 1525 r. przez księcia pruskiego Albrechta Hohenzollerna. W XIX w. przeprowadzono działania porządkujące przestrzeń Rynku, w wyniku których wyburzono szereg zabytkowych zabudowań, w tym Ratusz (1817–1820) oraz większość dawnych budynków handlowych. Wygląd zbliżony do obecnego Rynek uzyskał w dobie autonomii galicyjskiej (1866–1914).

24 marca 1794 r. przed dziesiątą rano Tadeusz Kościuszko udał się na Rynek Krakowski. Na przedzie orszaku szedł prezydent Lichocki z rajcami. Kościuszko ubrany był w popielatą czamarrę z zielonymi paskami, z generalską szarfą. Na głowie miał krakowską czapkę z białej wełny, a do boku przypasał szablę. Według relacji dzień był wyjątkowo piękny. Na Rynku, między ulicami Szewską a św. Anny za wojskiem ustawiły się kongregacja kupiecka i cechy z chorągwiami, tłumy mieszkańców Krakowa. Obok zamożniejszych mieszczan ubranych w polską lub francuską była zgromadzona szlachta w kontuszach, chłopcy oraz ubożsi mieszkańcy. Dużo było też działaczy spiskowych przystrojonych w bandolety, na których widniały napisy: „Wolność lub śmierć”, „Równość, Wolność”, „Vivat Kościuszko”, „Jedność i Niepodległość”, „Prawa i Wolność”, „Za Kraków i Ojczyznę”. Wiele bandoletów zdobiła sylwetka Kościuszki. Radykalne hasła napawały strachem niektórych wpływowych krakowskich zwolenników konfederacji targowickiej i serwilistów Rosji. Należał do nich prezydent Krakowa Lichocki. Byli oni przeświadczeni, że Kościuszko

rozpoczyna jakobińską rewolucję na wzór francuski, a niektórzy pakowali nawet kufrы, planując szybkie opuszczenie miasta. Kiedy Kościuszko ukazał się na Rynku, tłum wołał: „Niech żyje!”. Generał zatrzymał się przed frontem żołnierzy i wygłosił krótką przemowę. Następnie poseł krakowski Aleksander Linowski odczytał Akt powstania obywatelów, mieszkańców, województwa krakowskiego, który w istocie był dokumentem ogólnonarodowego powstania. Akt uznawał Kościuszkę „za najwyższego i jedyne go Naczelnika i rządcę całego powstania”, określał strukturę naczelnych władz powstania i ich kompetencje. Zapowiadał powołanie Rady Najwyższej Narodowej, która miała być rządem powstańczym. W dokumencie zastrzegano, że wszystkie zarządzenia i instytucje powstańcze mają charakter doraźny, obowiązujący w okresie walki. Dokument wymieniał carycę Katarzynę II, króla Prus Fryderyka Wilhelma II oraz targowiczán, jako winnych upadku Polski. Po odczytaniu Aktu Kościuszko złożył uroczystą przysięgę:

Ja, Tadeusz Kościuszko, przysięgam w obliczu Boga całemu Narodowi Polskiemu, iż powierzonej mi władzy na niczyj prywatny ucisk nie użyję, lecz jedynie jej dla obrony całości granic, odzyskania samowładności Narodu i ugruntowania powszechnej wolności używać będę. Tak mi, Panie Boże, dopomóż i niewinna Męka Syna Jęgo.

Po Naczelniku przysięgę składali gen. Wodzicki i wojsko.

Kolejna ważna uroczystość miała miejsce na Rynku, 7 kwietnia 1794 r. wieczorem, kiedy to po zwycięstwie pod Racławicami wprowadzono tu triumfalnie 12 zdobytych armat oraz inną broń, a także sztandary i jeńców rosyjskich. Nazajutrz Kościuszko wjechał do miasta przez Barbakan i Bramę Floriańską, ubrany w chłopską sukmanę i czapkę krakuską.

W miejscu przysięgi Kościuszki, w 1879 r. z inicjatywy Mieczysława Pawlikowskiego, publicysty i działacza politycznego, został umieszczony

kamień pamiątkowy, tzw. „małoznaczny kamień” z symboliczną datą: 1794, 24. marca.

Na początku lutego 1883 r. baron Kalikst Horoch ufundował granitową płytę pamiątkową. Płyta ta była kilkakrotnie przesuwana, podczas prac związanych z kładzeniem szyn tramwajowych na Rynku Głównym. W czasie okupacji, w 1940 r. została usunięta przez Niemców, a po wojnie w 1961 r. odnaleziona przy ul. ks. Józefa 24 trafiła do zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W 1946 r. Zarząd Miejski w 200. rocznicę urodzin Kościuszki ufundował nową płytę. Kolejna już, czwarta płyta pamiątkowa tym razem wykonana z czarnego marmuru została położona w Rynku w latach 60. XX w. z inicjatywy Ludowego Wojska Polskiego.



2 **RATUSZ KRAKOWSKI**, Rynek Główny

Pierwsza wzmianka o ratuszu krakowskim, architektonicznym symbolu władzy i potęgi politycznej Krakowa pochodzi z 1316 r. Rozbudowany gmach ratusza w XV w. został znacznie powiększony o część renesansową w połowie XVI w. Budynek przetrwał do roku 1820, to jest do czasu jego zburzenia. Jediną ocalałą pozostałością po nim jest 75-metrowa Wieża Ratuszowa. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1383 r., należy do najcenniejszych zabytków miasta. Sala parterowa budowli mieściła niegdyś zasobny skarbiec, w którym przechowywano m.in. insygnia władz miejskich. W pomieszczeniu tym na ścianach znajduje się unikatowy zestaw znaków kamieniarskich zwanych gmerkami, pochodzący z 1444 r. Droga do górnych pomieszczeń wieży prowadzi wąskim średnio-wiecznymi schodami kamiennymi. Przestronna sala na pierwszym piętrze ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym, należy do najpiękniejszych wnętrz gotyckich w Krakowie. Z najwyższej kondygnacji Wieży roztacza się wspaniała panorama miasta.

24 marca 1794 r. po złożeniu przysięgi na Rynku Kościuszkowski w otoczeniu oficerów sztabowych i szlachty udał się do Ratusza, gdzie w sali posiedzeń rady miejskiej, tzw. Izbie Pańskiej, oczekiwali go członkowie magistratu i czołowi przedstawiciele województwa krakowskiego. Po krótkiej przemowie Naczelnika, poseł Aleksander Linowski odczytał zebranym Akt powstania. Na wniosek instygatora (prokuratora) sądu wójtowskiego obecni zaczęli składać podpisy na dokumencie. Obok nazwisk patriotów znalazły się na Akcie także nazwiska zwolenników konfederacji targowickiej, w tym prezydenta Krakowa Filipa Lichockiego. Akt powstania przetłumaczono na angielski, francuski i niemiecki oraz przesłano rządowi: Szwecji, Danii, Turcji, Anglii





i Stanów Zjednoczonych; wysłano go też do Rosji, Austrii i Prus. 25 marca rano, Kościuszko wraz ze współpracownikami ustanowił skład Komisji Porządkowej Województwa Krakowskiego. W ratuszu został ogłoszony akt ustanowienia Komisji Porządkowej, na czele której stanął kasztelan Stefan Dembowski. Potem jej członkowie złożyli przysięgę na wierność narodowi i posłuszeństwo Najwyższemu Naczelnikowi. Komisja znalazła

siedzibę w nieistniejącym dzisiaj budynku dawnej Wielkiej Wagi, zwanym Domem Komisji w pobliżu kościoła św. Wojciecha.

W 1893 r. w związku ze zbliżającą się rocznicą 100-lecia wybuchu insurekcji wróciła kwestia ufundowania Kościuszce pomnika. Głównym jej propagatorem Jan Skirliński, prezes Towarzystwa im. Tadeusza Kościuszki. Z powodu zbliżającego się terminu uroczystości rocznicowych zdecydowano się tymczasem na wystawienie makiety pomnika autorstwa Walerego Eliasza Radzikowskiego, stanęła ona w pobliżu Wieży Ratuszowej. Prowizoryczny pomnik wyglądał następująco: na dwóch stopniach stał trzymetrowy cokół, obity jutą. Na nim znajdowała się postać stojącego Kościuszki z prawą ręką wyciągniętą ku górze do przysięgi. Poniżej stała postać Wojciecha Bartosza Głowackiego z kosą. Makieta była zmontowana z części gipsowych, pomalowanych na kolor spiżu. Po uroczystościach w marcu 1894 r. makieta została rozebrana.



3 SZARA KAMIENICA, Rynek Główny 6

Budynek ten należy do najznamienitszych i najbardziej znanych kamienic krakowskich. Jej nazwa jest używana od lat 30. XVII w. W XVI w. należała do patrycjuszowskich rodów: Krupków, Banków, Kośłów, następnie sekretarza cesarskiego Jana Zielnickiego-Wajsa. W połowie XVI w. zmodernizowano skrzydło od strony Rynku, nakrywając go jednym z pierwszym w Krakowie dachów z attyką. W II ćwierci XVII w. w wyniku połączenia średniowiecznych domów powstał tu wczesnobarokowy miejski pałac Zebrzydowskich. W poł. XVIII w. przeprowadzono remont budynku dla książąt Czartoryskich z Korca. Z czasem pałac przekształcił się w kamienicę czynszową. W latach 1747–72 w kamienicy mieszkał i prowadził warsztat pasamoniczy (wyrabiający ozdobne pasy) Marcin Oracewicz, bohater konfederacji barskiej. W końcu XVIII w. kamienica należała do Franciszka Żeleńskiego, kasztelana bieckiego. W 1846 r., w okresie powstania krakowskiego miał tu siedzibę Rząd Narodowy. Od 1864 r. kamienica należała Feintuchów, właścicieli jednej

z najświetniejszych firm handlowych. Po zmianie nazwiska na Szarscy, od nazwy kamienicy, ustaliła się nazwa popularnego sklepu kolonialnego (Szarski i Syn). Na pocz. XX w. przeprowadzono remont i gruntowną przebudowę budynku w duchu modernistycznym, według projektu Ludwika Wojtyczki i Kazimierza Wyczyńskiego.

W pierwszych dniach insurekcji główna kwatery Tadeusza Kościuszki mieściła się w Szarej Kamienicy. 24 marca Kościuszko dzięki dużej pomocy pośła Aleksandra Linowskiego wydał kilka ważnych odezwo: Do wojska polskiego i litewskiego, Do obywateli, Do duchowieństwa polskiego oraz Do kobiet polskich. W odezwie Do wojska napisał:

...wydźwignijmy Ojczyznę z niewoli, powróćmy świetność imieniowi Polaka, samowładność Narodowi, zastużymy na wdzięczność Ojczyzny i sławę drogą żołnierzowi! [...] Narodowi i Ojczyźnie tylko wierność winniście; Ona na Was woła o obronę, ja w Jej imieniu moje Wam przesyłam rozkazy. Biorę z Wami, kochani Koledzy, za hasło: Śmierć czy Zwycięstwo!

Naczelnik obok ożywionej działalności propagandowej rozwinął intensywną działalność organizacyjną w celu powiększenia liczebności wojsk i stworzenia struktury administracyjnej. Generał zajmował gabinet na I piętrze kamienicy, przy nim był pokój adiutantów, w następnych kilku pomieszczeniach znalazła siedzibę jego kancelaria wojskowa. Przed Szarą Kamienicą codziennie wyczekiwali zgromadzeni krakowianie, by zobaczyć wodza insurekcji i wznieść wiwat na jego cześć.

Na kamienicy znajduje się tablica umieszczona w 1946 r. staraniem Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Tablica pamiątkowa, według projektu dyrektora tej instytucji dr Jerzego Dobrzyckiego ma napis:



✕

W DOMU TYM
MIEŚCIŁA SIĘ GŁÓWNA KWATERA
TADEUSZA KOŚCIUSZKI
I JEGO SZTABU
PO WIELKOPOMNYM ZAPRZYSIĘŻENIU
POWSTANIA NARODOWEGO
W DNIU 24 MARCA 1794 ROKU

✕

✕



✕



4

KOŚCIÓŁ WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY,

zwany Mariackim, Rynek Główny

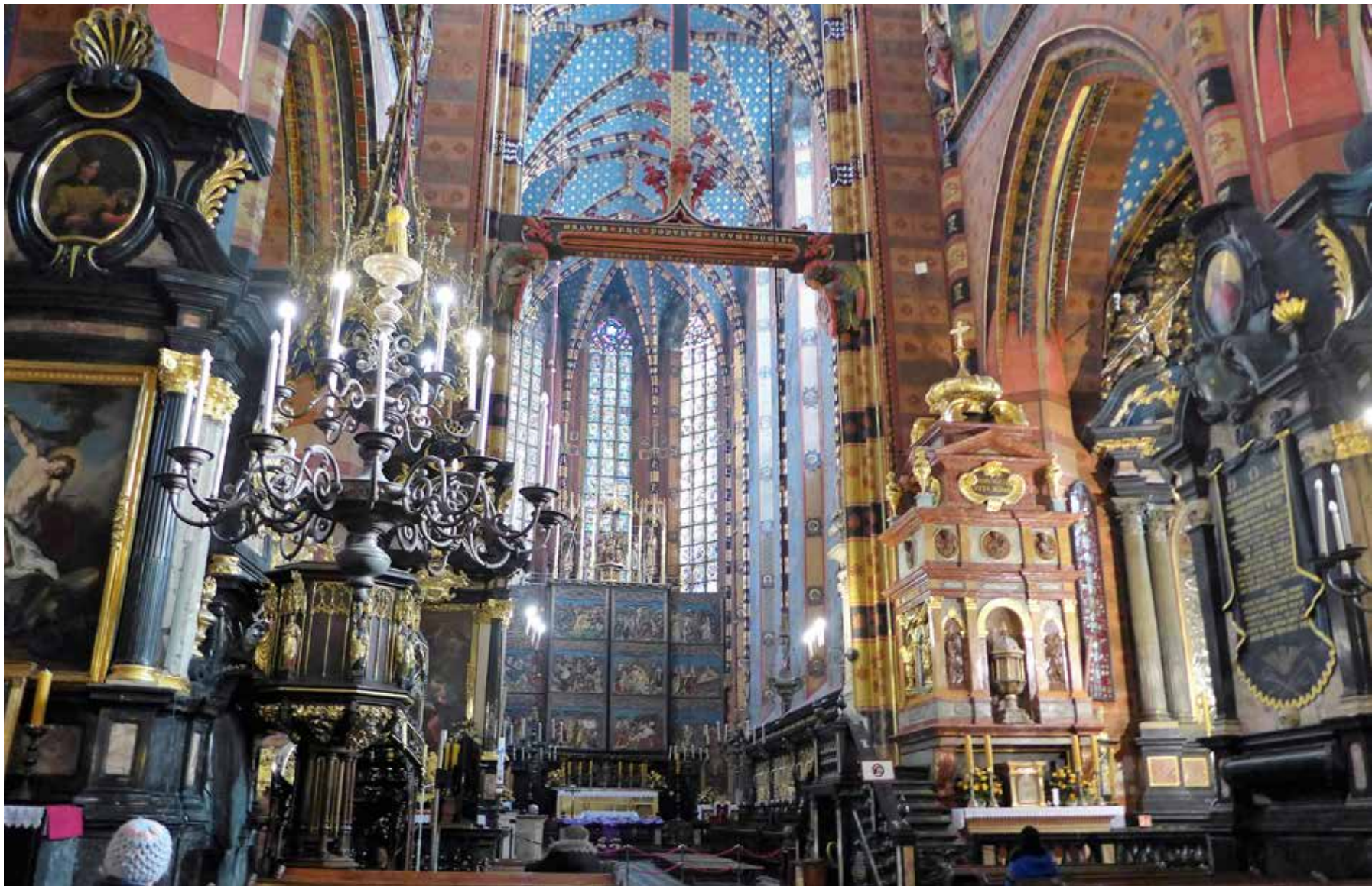
Jest to najważniejsza po katedrze wawelskiej świątynia Krakowa. Pierwszy kościół, późnoromański został wzniesiony po 1220 r., jako parafialna świątynia dla formującej się gminy miejskiej w Krakowie.

Kolejny kościół, gotycki halowy wzniesiono latach 1290–1320. Oka-
załe prezbiterium kościoła zostało wybudowane w latach 1355–1365
z fundacji zamożnego kupca Mikołaja Wierzyńka starszego. Dopiero
w końcu XIV w. dokonano wielkiej przebudowy trójnawowej gotyc-
kiej hali na bazylikę. Korpus nawowy wzniosł architekt Mikołaj Wer-
ner. W I połowie XV w. wybudowano kaplice boczne. Fasada świą-
tyni ujęta jest w dwie nierównej wysokości wieże; wyższa liczy 81 m
wysokości. Przez wieki pełniła ona rolę strażnicy miejskiej. Niższa
o wysokości 69 m wieża była zawsze dzwonnica. Wśród wielu znako-
mitych zabytków w kościele zwraca uwagę renesansowe cyborium z lat
1551–1554, którego twórcą był Giovanni Mario Padovano. Dzieło za-
chwyca niezwykłą elegancją. Najcenniejszym zabytkiem świątyni i jed-
nocześnie najważniejszym akcentem prezbiterium jest arcydzieło sztuki
późnego gotyku – ołtarz mariacki, wykonany w latach 1477–1489 przez
mistrza Wita Stwosza z Norymbergi. Wśród wielu pomników i epitafiów
we wnętrzu kościoła znajdują się m.in. płyty nagrobne najbogatszych
krakowskich rodów mieszczańskich XVI–XVII w., w tym Salomonów, Bo-
nerów, manierystyczne nagrobki Montellupich i Cellarich. W końcu XIX w.
świątynia została gruntownie odrestaurowana. Pracami kierował archi-
tekt Tadeusz Stryeński, polichromię nawy głównej wykonał wybitny
malarz Jan Matejko, witraże zaprojektowali m.in. Stanisław Wyspiański,
Józef Mehoffer. W 1962 r. kościół został podniesiony przez papieża do
godności bazyliki mniejszej.

25 marca 1794 r. Tadeusz Kościuszko udał się do kościoła Wniebo-
wzięcia Najświętszej Marii Panny, gdzie uroczystą Mszę św. celebrował
archiprezbiter ks. Leonard Kiełczowski. Podczas nabożeństwa Kościusz-
ko w obecności duchowieństwa krakowskiego wszedł na ganek rene-
sansowego cyborium i powtórzył przysięgę złożoną poprzedniego dnia

na Rynku krakowskim. W ciągu kilku następnych dni trwała w Krakowie intensywna praca. Przyjmowano napływających z okolicznych miejscowości rekrutów i werbowano ochotników, formowano oddziały pikinierów i kosynierów, kompanie milicji miejskiej, przeprowadzano zbiórkę broni, odlewano kule i kuto kosy, organizowano służbę lazaretową i przy-

stępiono do reparacji murów miejskich. Została też rozpoczęta zbiórka pieniędzy i kosztowności na zasilenie skarbu powstańczego. Wtedy też przedstawiciele rodów Czartoryskich i Zamoyskich znacząco wsparli finansowo insurekcję.



5

KAMIENICA MARGRABSKA

(Margrabiowska, Mennica, Hotel Drezdeński), Rynek Główny 47

Kamienica zbudowana zapewne w II połowie XIII w., jest jednym z najwcześniejszych przykładów zabudowy murowanej mieszczaństwa krakowskiego. Znacznie powiększona w II połowie XIV w. została przekształcona w typowy narożny pałac miejski, stając się największym obiektem mieszkalnym przy Rynku. Według tradycji wynajmowana była w 1391 r. na mennicę. W XVI w. stanowiła własność kupieckiej rodziny Kislingów. Od końca XVI w. należała do możnowładczej rodziny margrabiów Myszkowskich, którzy przeprowadzili wczesnobarokową modernizację budynku. W I połowie XVIII w. pałac przejęli spokrewnieni z Myszkowskimi Wielopolscy, którzy dokonali gruntownej modernizacji obiektu. W latach 80. XVIII w. pałac został adaptowany na zajazd dla szlachty



„Pod Opatrznością”. W 1816 r. zajazd został przekształcony w Hotel Drezdeński, chętnie odwiedzany przez przybyszów z Kongresówki. W 1882 r. przeprowadzono prace modernizacyjne budynku, w latach 1920–22 miała miejsce gruntowna przebudowa gmachu dla krakowskiej filii Polskiego Banku Krajowego według projektu Teodora Hoffmana. Od 1923 r. budynek stanowił siedzibę Banku Gospodarstwa Krajowego.

13 grudnia 1792 r. Kościuszko po raz drugi przybył do Krakowa. Po przegranej wojnie z Rosjanami w obronie Konstytucji 3 maja w 1792 r., Kościuszko, bohater bitwy pod Dubienką, podjął decyzję o emigracji politycznej. Z powodu kłopotliwej i niebezpiecznej nieraz popularności występował pod przybranym nazwiskiem – Tadeusz Bieda. Podobnie jak wcześniej, gdy jechał do Saksonii, zatrzymał się w mieście, tym razem w drodze do Lipska. Noc z 13 na 14 grudnia spędził we wspomnianym zajazdzie „Pod Opatrznością”.

6

KAMIENICA LISZKOWSKA

(Kromerowska II, pod Orłem), Rynek Główny 45

W połowie XIV w. powstała jako dwukondygnacyjny murowany dom, w wiekach XIV i XV, rozbudowany w II połowie XVI w. dokonano jej wczesnorenesansowej modernizacji. W XVI w. stanowiła własność między innymi rajcy Bartłomieja Kromera oraz aptekarza Wojciecha Sulikowskiego, potem doktora medycyny Walentego Fontany, rodzin kupieckich Łaskiewiczów, Liszków (Liszkiewiczów), którzy przeprowadzili jej późnobarokową modernizację. W latach 1790–1869 kamienica była własnością aptekarskiej rodziny Bugajskich, która na parterze prowadziła aptekę Pod Białym Orłem. W latach 1897–1902 kamienicę przebudowano według projektu Władysława Ekielskiego. Od 1989 r. w piwnicach mieściła się galeria sztuki współczesnej Starmach Gallery.

20 na 21 października 1775 r. w jednym z pokoiów na II piętrze kamienicy spędził noc 29-letni Tadeusz Kościuszko. Był wtedy pierwszy raz w Krakowie. Pozostając bez zatrudnienia w armii polskiej, przy braku większych perspektyw na odmianę losu, skłócony ze starszym bratem Józefem o ojcowiznę, po niefortunnym romansie z Ludwiką Sosnowską – postanowił wyjechać z Polski do Saksonii. Nosił się z zamiarem wstąpienia do służby wojskowej czy dyplomatycznej elektora. Liczył na spotkanie w Krakowie i uzyskanie poparcia wpływowego kasztelana krakowskiego Jerzego Augusta Mniszcha, byłego marszałka nadwornego koronnego.

Pierwsza tablica pamiątkowa ku czci Kościuszki na kamienicy została odsłonięta 4 kwietnia 1892 r. staraniem Towarzystwa im. Tadeusza Kościuszki. Medalion Naczelnika zamówił właściciel domu dr Jan Siedlecki u artysty krakowskiego Władysława Eljasza-Radzikowskiego.



Tablicę podczas II wojny światowej zniszczyli Niemcy. W 1946 r. w 200. rocznicę urodzin Kościuszki została umieszczona na kamienicy nowa tablica wykonana przez rzeźbiarza Tadeusza Stulgińskiego z następującym tekstem:



×

W ROKU 1775

×

MIESZKAŁ W DOMU TYM

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

NAONCZAS KAPITAN

KORPUSU KADETÓW

TABLICĘ TĘ W MIEJSCU DAWNIEJSZEJ ZNISZCZONEJ

PRZEZ NIEMCÓW UFUNDOWAŁ GŁÓWNY KOMITET

KOŚCIUSZKOWSKI 1946 ROKU

×

×

Odślonięcia płyty dokonano 26 października 1946 r., wtedy też umieszczono też pamiątkowy medalion z terakoty nad wejściem do mieszkania nr 3 na II piętrze.

7

PAŁAC SPISKI, Rynek Główny 34

Budynek ten należy do najznamienitszych i najbardziej znanych rezydencji pałacowych Krakowa. Powstał z połączenia i przebudowy pierwotnego pałacu Spiskiego i kamienicy Schedlów. Nazwa pałacu pochodzi od piastowanego przez właścicieli nieruchomości Lubomirskich dziedzicznego tytułu starosty spiskiego. Od 1764 r. pałac należał do książąt Massalskich, w latach 1799–1828 do Jacka Kluszewskiego, znanego przedsiębiorcy teatralnego. W końcu XVIII w. mieszkali tu dygnitarze austriaccy, w tym gubernatorzy Galicji Zachodniej. W latach 1868–1903 gmach stanowił siedzibę starostwa i delegatury Namiestnictwa. W 1909 r. pałac zakupił Franciszek Macharski, właściciel znanej krakowskiej firmy Hawełka, w budynku otworzył sklep delikatesowy i restaurację.



W kwietniu 1794 r. Tadeusz Kościuszko zostawił w Krakowie załogę złożoną z 1200 żołnierzy piechoty nowego zaciągu, ponad 500 milicji miejskiej i 200 kosynierów oraz pikinierów. Komendantem miasta mianował płk. Ignacego Wieniawskiego. W czasie insurekcji komenda miasta mieściła się w obszernym Pałacu Spiskim. Kościuszko nie spodziewał się, że miejsce narodzin insurekcji zostanie poddane Prusakom już 15 czerwca, bez poważniejszej próby obrony, przez nieudolnego Wieniawskiego.

8

ULICA ŚW. JANA

Kościuszko mimo licznych obowiązków podczas pobytu w Krakowie chętnie odwiedzał bliskich współpracowników – najczęściej bywał przy ul. św. Jana, gdzie pod dzisiejszym nr 15 mieszkał kasztelan czchowski Stefan Dembowski. Budynek ten wszedł w skład późniejszego pałacu Lubomirskich. Kościuszko gościł także w kamienicy pod obecnym nr 8 u starościny wolbromskiej Urszuli z Morsztynów Dembińskiej (1746–1825). Tutaj Naczelnik spotykał się z zięciem właścicielki, Tadeuszem Czackim, znanym działaczem politycznym i oświatowym. Kamienica ta



w końcu XIX w. weszła w skład Hotelu „Grand”. Kościuszko odwiedził w zabudowaniach zgromadzenia ss. Prezentek przy dzisiejszej ul. św. Jana 7 s. Magdalenę Grastilanę, znaną z działalności społecznej i dobroczynnej.

Według tradycji Kościuszko wzorem republikanów francuskich miał zasadzić jedno z drzew wolności za Bramą Floriańską w międzymurzu, w pobliżu Baszty Pasamoników. Drzewo wycięli Niemcy podczas II wojny światowej. W trakcie insurekcji w 1794 r. gen. Wodzicki miał zasadzić kilka takich drzew przed odwachem krakowskim przy Ratuszu krakowskim.

9 KOŚCIÓŁ ŚW. FLORIANA, ul. Warszawska 1

Pierwotnie świątynia została ufundowana w 1185 r. przez księcia Kazimierza Sprawiedliwego i biskupa krakowskiego Gedkę w związku ze sprowadzeniem do Krakowa relikwii św. Floriana. Kościół został konse-



krowany w 1212 r. przez biskupa krakowskiego Wincentego Kadłubka. Od czasów Kazimierza Sprawiedliwego kościół był kolegiatą (do 1578 r. pod patronatem władców polskich, potem Akademii Krakowskiej). Po kolejnych pożarach budynek był kilkakrotnie odbudowany, także po zniszczeniach w czasie potopu szwedzkiego. Obecna świątynia została wzniesiona w latach 1677–1684 dzięki staraniom biskupa krakowskiego Andrzeja Trzebickiego. Kościół został spalony w 1768 r. podczas walk konfederatów barskich z Rosjanami, a następnie odbudowany w latach 70. XVIII w. W 1999 r. świątynia została podniesiona przez papieża Jana Pawła II do rangi bazyliki mniejszej. Przy kościele rozpoczynała się wiodąca na Wawel trasa uroczystych wjazdów i pogrzebów monarszych, tzw. Via Regia (Droga Królewska).

W marcu 1818 r. książę Antoni Jabłonowski z inicjatywy władz Wolnego Miasta Krakowa udał się do szwajcarskiej Solury po zwłoki Tadeusza Kościuszki. 11 kwietnia 1818 r. wieczorem strażnik z wieży Mariackiej przez tubę obwieścił o zbliżaniu się konduktu żałobnego Tadeusza Kościuszki. Tłumy krakowian wyruszyły przez Bramę Floriańską, by utworzyć między Kleparzem a Prądnikiem dwukilometrowy szpaler, jarzący się światłem świec. Wśród wystrzałów moździerzy, bicia dzwonów, żałobnej muzyki i śpiewów czterokonny karawan dotarł przed kościół św. Floriana. Tu w kaplicy z lewej strony nawy nastąpiło formalne przejście trumny od księcia Jabłonowskiego. Przez dziewięć tygodni ludność składała hołd pamięci zmarłemu Naczelnikowi. W tym czasie straż honorową pełnili uczestnicy powstania kościuszkowskiego i wojskowi Księstwa Warszawskiego, w białych sukmanach i szarfach z czarnej krepy. Przeniesienie zwłok z kościoła św. Floriana do katedry wawelskiej miało miejsce 22 czerwca.

10 POLITECHNIKA KRAKOWSKA IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI

Po zakończeniu II wojny światowej prof. Izydor Stella-Sawicki wystąpił z koncepcją utworzenia w Krakowie wyższej szkoły technicznej. Dzięki jego staraniom powstały na Akademii Górniczej Wydziały Architektury, Inżynierii i Komunikacji, nazwane Wydziałami Politechnicznymi. Akt ich powołania posiadał moc obowiązującą od 1 kwietnia 1945 r. Ten właśnie dzień uważany jest za datę powstania Politechniki Krakowskiej. W 1947 roku wydziały te przeniesiono do zaadaptowanych do celów edukacyjnych budynków dawnych koszar im. Króla Sobieskiego (wcześ-

niej arcyksięcia Rudolfa) przy ul. Warszawskiej 24. Pełną niezależność uczelnia uzyskała 7 lipca 1954 r., kiedy uchwałą Rady Ministrów została ustanowiona Politechnika Krakowska. Politechnika Krakowska szybko stała się znaczącą uczelnią, najpierw w regionie, a zaledwie kilka lat po swoim powstaniu, na przełomie lat 50. i 60. XX w., już sama włączyła się w proces tworzenia nowych wyższych szkół technicznych w kraju: Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Rzeszowie (1963) i Kielecko-Radomskiej Wyższej Szkoły Inżynierskiej (1967), które zyskały pełny status akademicki przekształcając się w Politechniki – Rzeszowską oraz Świętokrzyską. Niemal od początku realizowano tu szeroki program działalności badawczej i współpracy z przemysłem. Rozporządzeniem Rady Ministrów z 30 września 1976 r. uczelni nadane zostało imię Tadeusza Kościuszki. W budynku siedziby uczelni znajduje się tablica upamiętniająca to wydarzenie, wykonana w 1976 r. według projektu Witolda Korskiego. Obecnie Politechnika ma następujące wydziały: Architektury; Fizyki, Matematyki i Informatyki; Inżynierii Elektrycznej i Komputerowej; Inżynierii Lądowej; Inżynierii Środowiska; Inżynierii i Technologii Chemicznej oraz Mechaniczny. Uczelnia rozmieszczona jest na dwóch kampusach przy ul. Warszawskiej 24 i al. Jana Pawła II 37. Do uczelni należą także obiekty zabytkowe: budynek przy ul. Kanoniczej 1 w Krakowie oraz dawny pałac królewski w Łobzowie (ul. Podchorążych). W roku akademickim 2016/2017 na Politechnice Krakowskiej kształciło się prawie 15 tys. studentów, w tym 263 doktorantów, o których wykształcenie dba prawie 1200 nauczycieli akademickich.





Popiersie Tadeusza Kościuszki

Na terenie Kampusu Głównego PK przy ulicy Warszawskiej 24, między budynkami Wydziału Inżynierii Lądowej a Wydziału Architektury 17 października 2016 r. miało miejsce uroczyste odsłonięcie popiersia patrona uczelni Tadeusza Kościuszki, dłuta prof. Stefana Dousy.

► W POBLIŻU

Pozostałości fortyfikacji kościuszkowskich (ul. Montelupich)

W końcu marca 1794 r. w trakcie objazdów Tadeusza Kościuszki przedpola Krakowa powstała koncepcja założenia obozu warownego, zabezpieczającego miasto od strony północno-zachodniej. Plan zakładał wykonanie obwałowań w systemie kleszczowym, osłaniających miasto wraz z przedmieściami na linii ok. 2,5 km od Młynówki na Krowodrzy aż po skarpę wiślaną przy Ogrodzie Botanicznym. Fortyfikacje obejmowały pięć odcinków, pierwszy biegł łukiem, prowadził przez Krowodrzę. Zachowana figura Matki Boskiej Niepokalanej przy dzisiejszej ulicy Mazowieckiej, w pobliżu skrzyżowania z ulicą Wójtowską, niegdyś stała przy pierwszej

bramie w fortyfikacji. Drugi odcinek to zygzakowata linia kleszczy, która biegła w poprzek obecnej ul. Mazowieckiej, Litewskiej do ul. Łokietka. Tu, u zbiegu z dzisiejszą ulicą Friedleina, drugą bramą zaczynał się prosty odcinek wzdłuż Nowego Kleparza. Następnie umocnienia szły ulicą Montelupich poprzez dzisiejsze tereny kolejowe. U zbiegu ulic Montelupich i Warszawskiej znajdowała się trzecia brama. Przy ulicy Montelupich, pomiędzy budynkami Politechniki Krakowskiej widać płaskie wzniesienie w kształcie krótkiego wału – to zapewne jedyny zachowany odcinek fortyfikacji kościuszkowskich. Czwarty odcinek składał się z umocnień dochodzących do zbiegu ulicy Lubomirskich z dzisiejszym rondem Mogiłskim. Następnie obwarowania znajdowały się przy obecnej ulicy Kopernika z czwartą bramą przy Lubicz. Szósty odcinek stanowił Wawel.



11 KOŚCIÓŁ ZWIASTOWANIA NAJŚWIĘTSZEJ PANNY

(oo. Kapucynów), ul. Loretańska 11

Klasztor i kościół oo. Kapucynów został ufundowany przez Wojciecha Dębińskiego, starostę zatorskiego. Wiosną roku 1696 rozpoczęto przygotowania pod budowę klasztoru, a prace zakończono w 1700 r. Projekt budowy sporządził Carlo Ceroni. Budowę świątyni w stylu baroku tokańskiego rozpoczął Giovanni Battista Ceroni, a dokończył Martino Pellegrini. Świątynia jest jednonawowa z dwoma bocznymi kaplicami. W 1703 r. kościół został konsekrowany przez sufragana krakowskiego biskupa Kazimierza Łubieńskiego. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Zwiastowania Najświętszej Panny, dzieło Piotra Dandinięgo z Florencji. Osobliwością kościoła kapucynów jest Domek Loretański, czyli miejsce związane z kultem Matki Boskiej Loretańskiej, wzniesiony w latach 1712–1719, według projektu Kaspra Bażanki.



24 III 1794 r., o godzinie dziewiątej, po odprawie, generałowie Tadeusz Kościuszko i Józef Wodzicki z oficerami udali się na Mszę św. do kościoła oo. Kapucynów. Na przywódców powstania oczekiwali w kościele zakonniczy, a o. gwardian Tadeusz (Stanisław Krawczyński) powitał przed świątynią gen. Kościuszkę. Nabożeństwo zostało odprawione w Domku Loretańskim, potem generałowie, ująwszy szable w ręce, złożyli ślubowanie, że gotowi są oddać życie w obronie ojczyzny oraz wiary i wolności narodu polskiego. Duchowny udzielił zebranybłogosławieństwa, potem jeden z braci odprowadził wojskowych do furty ogrodowej pałacu Wodzickich.

W związku z przypadającą w marcu 1894 r. uroczystością 100-lecia wybuchu insurekcji kościuszkowskiej, Walery Eljasz-Radzikowski wygrał konkurs na projekt tablicy upamiętniającej poświęcenie szabel, która miała zostać umieszczona na zewnętrznych murach kaplicy Loretańskiej. Ponieważ projekt ów nie mógł zostać zrealizowany w krótkim czasie, postanowiono umieścić zastępczą tablicę ze sceną poświęcenia szabel. Ostatecznie w listopadzie 1896 r. wmurowano tablicę z brązu o wymiarach 88 x 173 cm,



zaprojektowaną przez profesora Alfreda Dauna, a wykonaną w znanej krakowskiej wytwórni Marcellego Jakubowskiego i Marcina Jarry'ego. W zwieńczeniu tablicy jest umieszczony orzeł w kartuszu podtrzymywany przez dwa anioły. Poniżej tympanonu znajduje się napis:

KTO Z BOGIEM BÓG Z NIM

Tympanon opiera się na dwóch rowkowanych pilastrach z jońskimi kapitelami i wydłużonymi bazami. W centralnej części tablicy umieszczono płaskorzeźbę z brązu, przedstawiającą scenę poświęcenia szabel. Poniżej znajduje się postać alegoryczna podtrzymująca pamiątkowy napis:

×

W tej kaplicy dnia 24 marca 1794 roku

×

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

w towarzystwie Generała JÓZEFA WODZICKIEGO,
złożył do poświęcenia pałasz,

którego dobył w obronie wolności Narodu polskiego.

Wierni Synowie Ojczyzny w setną rocznicę
pomnik ten położyli.

×

×

Umieszczono też płytę na kamienicy przy ul. Loretańskiej 12, gdzie dawniej znajdowała się furka, którą Kościuszko i Wodzicki przeszli do kościoła Kapucynów. Obie tablice zostały usunięte przez hitlerowców. Dzieło Dauna udało się jednak ukryć w pobliskim Muzeum Czapskich. Po wojnie, w połowie lipca 1945 r. wmurowano ją w ścianę Domku Loretańskiego.

W południowej ścianie kruchty kościoła oo. Kapucynów znajduje się okazały nagrobek generała Józefa Wodzickiego z czarnego marmuru, alabastru, na cokole z piaskowca, z okazałym napisem, dekorowany panopliami i zwieńczony postacią orła.

24 listopada 1817 r. w kościele oo. Kapucynów zorganizowano pierwsze nabożeństwo żałobne w Krakowie po śmierci Kościuszki. Zostało ono odprawione z inspiracji o. gwardiana Kajetana Małkowskiego.



W POBLIŻU

Nieistniejący pałacyk Wodzickich na Piasku

Rejon ulic Podwale, Kapucyńska, Loretańska

Dwór Wodzickich zwany pałacem przy oo. Kapucynach lub pałacem na Piasku, był położony poza murami miejskimi na przedmieściu Piasek. Wchodził on w skład dużej posiadłości, której obszar wyznaczają dzisiejsze ulice: od wschodu Podwale, od zachodu Loretańska,



od południa Kapucyńska. Dwór został wzniesiony w końcu XVII w. przez Wojciecha Dębińskiego, starostę zatorskiego, fundatora klasztoru oo. Kapucynów. Od lat 70. XVIII w. należał do Eliasza Wodzickiego. Na jego zlecenie dokonano przebudowy starego dworu w stylu klasycystycznym. W 1893 r. budynek został zburzony, a grunty podzielone na parcele pod zabudowania czynszowe. Pozostała brama wjazdowa, zwana basztą Kościuszkowską. Pomimo protestów miłośników zabytków Krakowa została ona wyburzona w 1909 r. na polecenie właściciela gruntu Jana Kantego Federowicza, kupca, wiceprezydenta Krakowa, który postanowił wybudować tu reprezentacyjny hotel. Ostatecznie na rogu ulic Podwałe i Studenckiej w 1912 r. wzniesiono trzypiętrową kamienicę według projektu architekta Teodora Hoffmana.

W lutym 1794 r. Tadeusz Kościuszko otrzymał w Dreźnie wiadomość o zarządzonej przez uległą Rosji Radę Nieustającą redukcji wojska polskiego i litewskiego do połowy marca. Na początku marca aresztowania rozbiły sprzysiężenie warszawskie. Ocaleni postanowili rozpocząć powstanie pod dowództwem bryg. Antoniego Madalińskiego. Stał on na czele brygady kawalerii w Ostrołęce i 12 marca rozpoczął marsz w kierunku Krakowa okrężną drogą przez zabór pruski. Akcja Madalińskiego zmobilizowała Kościuszkę do podjęcia ostatecznej decyzji o rozpoczęciu powstania. W połowie marca wyruszył on w towarzystwie Rafała Kołłątaja z Drezna przez Pragę do Krakowa. Przewidziane było ogłoszenie „Aktu powstania” w zamkniętym gronie na Wawelu w niedzielę 23 marca i rozbicie załogi rosyjskiej dowodzonej przez ppłk. Łykoszyna.

23 marca 1794 r., późnym wieczorem do dworu Wodzickich przybył z emigracji Tadeusz Kościuszko z zamiarem rozpoczęcia insurekcji.



Tu oczekiwali go już przywódcy sprzysiężenia krakowskiego: kasztelan czchowski Stefan Dembowski, Józef Gabriel Taszycki, Tadeusz Czacki, Jan Maj, zbiegły przed aresztowaniem z Warszawy Joachim Moszyński, przybyły z Drezna Franciszek Dmochowski i generał Józef Wodzicki. W trakcie narady zapadła między innymi decyzja o zaprzysiężeniu Aktu powstania wobec mieszkańców Krakowa. Na miejsce uroczystości wybrano Rynek Główny po zachodniej stronie ratusza, rezygnując z uświęconego tradycją królewskich homagiów miejsca Na Goldzie (Hołdzie), na przeciwko ul. Brackiej. W pałacu Wodzickich Kościuszko przyjął kapitana Webera, komendanta austriackiego kordonu granicznego w Podgórzu. Dostał on pisemnie zapewnienie o poszanowaniu granicy cesarskiej. Był też wezwany prezydent Krakowa Filip Lichocki, który otrzymał uprzednio polecenie zgromadzenia, a na Rynku Głównym mieszkańców miasta.

12 BUDYNKI POJEZUICKIE PRZY KOŚCIELE ŚW. ŚW. PIOTRA I PAWŁA, ul. Grodzka 52/54

Kompleks zabudowań dawnego kolegium Jezuitów powstał poprzez połączenie i rozbudowę kilku budynków w XVII i XVIII w. Po kasacji zakonu jezuitów w 1773 r. Komisja Edukacji Narodowej przekazała gmach w użytkowanie byłym zakonnikom, w 1806 r. przejęty został przez władze austriackie, w latach 1815-1846 znajdowała się tu siedziba Senatu Wolnego Miasta Krakowa, a następnie sąd. Obecnie mieści się tu Collegium Broscianum.



Tutaj podczas insurekcji kościuszkowskiej prof. Rafał Czerwiakowski zorganizował i prowadził główny lazaret wojskowy w Krakowie. Po bitwie pod Racławicami duża część rannych została tu przewieziona i leczona.

13 KOŚCIÓŁ ŚW. ŚW. PIOTRA I PAWŁA PRZY UL. GRODZKIEJ



To pierwsza barokowa budowla Krakowa, związana z dziejami Towarzystwa Jezusowego w Polsce, wzniesiona w latach 1597–1635, z fundacji króla Zygmunta III Wazy. Dzięki pomocy nadwornego kaznodziei Zygmunta III Wazy – jezuita Piotra Skargi – zakon uzyskał poparcie króla dla pomysłu wzniesienia nowego kościoła i kolegium. Nie jest pewne,

kto był projektantem budowli – mógł to być architekt jezuicki Jan de Rosis, naczelny architekt zakonu w Rzymie. Na pewno budowniczymi świątyni byli włoscy architekci: Józef Brizio (Britius), Jan Maria Bernardo- ni i architekt królewski Jan Trevano. Konsekrowany 8 lipca 1635 r. kościół nawiązuje bryłą, układem przestrzennym i kształtem do głównej świątyni jezuitów w Rzymie – kościoła Pana Jezusa (Il Gesu). Jego kopuła zaś wzorowana jest na kopule bazyliki św. Piotra w Watykanie. Do 1773 r. był pod opieką jezuitów, kiedy to przeprowadzono kasatę zakonu na ziemiach Rzeczypospolitej. Potem przechodziła różne koleje losu: była w gestii Komisji Edukacji Narodowej, była kościołem garnizonowym wojska austriackiego, a także pełniła funkcję cerkwi. Wreszcie w 1824 r. przeniesiono tu parafię Wszystkich Świętych.



W kościele św. Piotra i Pawła znajduje się kopia drewnianej, owalnej tablicy z podobizną i datą śmierci poległego w 1817 r. warszawskiego szewca i powstańczego pułkownika Jana Kilińskiego, ufundowanej w I połowie XIX w. przez cech szewców krakowskich.

14

POMNIK KOŚCIUSZKI

(Wzgórze wawelskie, Bastion króla Władysława IV)

Koncepcja uczczenia pomnikiem Tadeusza Kościuszki w Krakowie ma długoletnią i interesującą historię. Idea pojawiła się tuż po śmierci bohatera narodowego, a niezrealizowane projekty obelisku opracował wówczas ks. Sebastian Sierakowski, kustosz skarbcza koronnego, proboszcz katedry wawelskiej. Inna koncepcja przewidywała pomnik z brązu. Jednak wysuwano argumenty o braku artystów w kraju, którzy byłiby w stanie podjąć się wykonania takiego dzieła, a sprowadzenie artysty z zagranicy przekraczało możliwości finansowe Rzeczypospolitej Krakowskiej. Ponadto istniało przeświadczenie, że zaborcy przy pierwszej sposobności zniszcząliby pomnik. Nad sprawą pomnika przez wiele lat ciążył pech. Dopiero w 1893 r. przed 100-leciem wybuchu insurekcji Szkoła Sztuk Pięknych zorganizowała konkurs na projekt pomnika, ale nie wyłonił on zwycięzcy. Zbliżał się termin uroczystości i zdecydowano się na wystawienie tymczasowej makiety pomnika autorstwa Walerego Eljasza-Radzikowskiego, która stała w pobliżu wieży Ratuszowej. Po uroczystościach makieta została rozebrana. W styczniu 1899 r. Leonard Marconi, profesor Politechniki Lwowskiej, wybitny twórca rzeźb monumentalnych, przedstawił mały model pomnika konnego Kościuszki. Projekt ten zyskał uznanie i akceptację, ale niestety rzeźbiarz wkrótce zmarł. Prace nad ostatecznym, dużym modelem ukończył jego zięć Antoni Popiel, twórca pomnika Kościuszki w Waszyngtonie. W 1903 r.



pomnik Kościuszki został odlany z brązu. Figura przedstawia siedzącego na wspiętym koniu Naczelnika w sukmanie, z rogatywką w uniesionej ręce. Rada Miejska w grudniu 1903 r. uchwaliła umieszczenie tego pomnika na Rynku Głównym po jego zachodniej części. Jednak pojawiła się silna opozycja wobec tego zamysłu. Przez kilka lat gotowy pomnik stał w jednej z szop na krakowskim Podgórzu. W 1911 r. monument za zgodą władz miejskich został tymczasowo ustawiony na dziedzińcu Miejskiej Straży Pożarnej przy dzisiejszej ul. Westerplatte nr 19, w oczekiwaniu na wydanie decyzji o lokalizacji. Sprawa umiejscowienia pomnika odżyła w 1917 r. w związku ze zbliżającą się rocznicą 100-lecia śmierci Kościuszki. Ponownie rozgorzała dyskusja nad lokalizacją monumentu.

Większość opowiadała się za umiejscowieniem go na Rynku, inni proponowali pl. Szczepański, wylot ul. Szewskiej, Błonia, a nawet szczyt kopca Kościuszki. Ostatecznie Rada Miejska podjęła decyzję w październiku 1917 r. o poświęceniu kamienia węgielnego pod pomnik w Rynku. Po długich dyskusjach zwyciężył projekt kierownika Odbudowy Zamku Wawelskiego inż. Adolfa Szyszko-Bohusza, umieszczający pomnik na bastionie Władysława IV przy bramie głównej zamku wawelskiego. Po osiemnastu latach od wykonania pomnika, w grudniu 1921 r. ustawiono monument na obecnym miejscu, na prowizorycznym, drewnianym postumencie. W sierpniu 1932 r. zakończono prace przy pomniku Kościuszki. W czasie okupacji niemieckiej, w styczniu 1940 r. generalny gubernator Hans Frank nakazał usunięcie pomnika, monument rozbito na części. Na podstawie dokumentacji i małego modelu z Muzeum Narodowego oraz projektu niemieckiego rzeźbiarza Rudolfa Löhnera odtworzono pomnik Kościuszki. Odlew stanowił dar mieszkańców Drezna dla miasta Krakowa. Monument został uroczyście odsłonięty 24 września 1960 r. na wzgórzu wawelskim.

KATEDRA P.W. ŚW. STANISŁAWA BM I WACŁAWA NA WAWELU

Bazylika metropolitalna, położona na wzgórzu wawelskim to jedna z najważniejszych i najwspanialszych polskich świątyń, kościół koronacyjny i grobowy królów polskich, sanktuarium patrona Polski Św. Stanisław BM. Pierwotna świątynia (tzw. katedra Chrobrowska) została wzniesiona niedługo po ustanowieniu biskupstwa krakowskiego w 1000 r., zapewne z fundacji księcia Bolesław Chrobrego. Kolejny romański kościół został zbudowany na przeł. XI i XII w., rozpoczęty za panowania księcia Władysława Hermana, ukończony został przez jego syna Bolesława

Krzywoustego. W 1306 r. budynek został zniszczony przez pożar, pozostałością po nim jest krypta Św. Leonarda. Obecna katedra została wybudowana etapami w latach 1320–1364 jako trójnawowy kościół bazylikowy. Świątynia została rozbudowana w II połowie XVII i I połowie XVIII w. We wnętrzu katedry szczególną uwagę zwraca konfesja – grób św. Stanisława, wykonana w latach 1626–1629 ze wspianą srebrną trumną z relikwiami. Tutaj znajdują się gotyckie sarkofagi królów polskich, w tym: Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły,

Kazimierza Jagiellończyka. W północno-wschodniej części kościoła znajduje się ołtarz ze słynącym cudami drewnianym krucyfiksem z końca XIV w., który tradycja wiąże ze Św. Królową Jadwigą Andegaweńską. Od strony południowej do katedry dobudowano m.in. kaplice grobowe Jagiellonów i Wazów. Pierwsza z nich, zwana Zygmontowską, została wzniesiona z fundacji króla Zygmunta I Starego w latach 1519–1533, według projektu Bartłomieja Berrecciego. Kaplica ta uchodzi za jedno z najpiękniejszych dzieł renesansu na północ od Alp. Druga z wymienionych kaplic





stanowi mauzoleum dynastii Wazów, powstała w latach 1664–1676, z fundacji króla Jana II Kazimierza. W kryptach katedralnych znajdują się groby królewskie oraz sarkofagi wybitnych Polaków, w tym księcia Józefa Poniatowskiego, Adama Mickiewicza i Józefa Piłsudskiego.

8 kwietnia 1794 r. po entuzjastycznym powitaniu na Rynku Tadeusz Kościuszko udał się do katedry na Wawelu, gdzie według relacji Antoniego Bauma von Appelheim awansował na stopień oficerski bohaterów bitwy racławickiej, kosynierów regimentu grenadierów krakowskich. Wśród nominowanych na chorążych znaleźli się: Wojciech Bartosz Głowacki, Stanisław Świszacki oraz Jędrzej Łakomski. Kościuszko wieczorem powrócił do Bosutowa. Opuszczając tego dnia Kraków, nie wiedział, że więcej go nie zobaczy.

22 czerwca 1818 r. miało miejsce przeniesienie zwłok Tadeusza Kościuszki z kościoła św. Floriana do katedry wawelskiej. Kondukt żałobny wyruszył o siódmej wieczorem przy biciu dzwonów (z Zygmuntem na czele), kierując się przez Bramę Floriańską, obok kościoła Mariackiego, ul. Grodzką, obok kościoła św. Idziego. Wszystkie domy i ulice były jasno

iluminowane. Sześciokonny karawan okryty był kirem, na trumnie leżała czerwona krakowska czapka z piórem oraz pałasz w czarnej skórzanej pochwie. Za wozem prowadzono białego konia w uprzęży bojowej, dalej szły władze i mieszkańcy Krakowa. Pochód otwierał oddział żandarmerii konnej, potem szła młodzież szkolna, kupcy, rzemieślnicy z chorągwiami, Bractwo Strzeleckie z kurem, duchowieństwo świeckie i zakonne ze świecami. Wokół karawanu szli weterani powstania kościuszkowskiego, grenadierzy milicji krakowskiej. Za nim kroczyli reprezentanci władz Rzeczypospolitej Krakowskiej na czele z prezesem senatu Stanisławem Wodzickim, rezydenci państw zaborczych, goście zagraniczni, wojskowi, szlachta, mieszkańcy Krakowa i okolicznych wsi.

Trumna ze zwłokami Kościuszki spoczęła w katedrze przed konfesją św. Stanisława na katafalku wykonanym według projektów oficerów inżynierii Królestwa Polskiego, ppłk. Franciszka Kossa i ppłk. Adama Bojanowicza. Katafalk ten przypominał kolumnę Trajana i składał się z sześciu nałożonych na siebie coraz mniejszych podiów. Na najwyższej platformie ustawiono katafalk z czterostopniowym zwężeniem ku górze, gdzie znajdowało się miejsce na trumnę. Ściany katafalku zdobiły malowidła Michała Stachowicza imitujące rzeźbę w kamieniu, wykonane według projektów architekta ks. Sebastiana Sierakowskiego, kustosa koronnego, proboszcza katedry wawelskiej. Trumna spoczywała na czterech lufach. Na trumnie znajdowała się krakuska i pałasz, z którego szarfa z krepki spływała aż do stóp katafalku. Wczesnym rankiem 23 czerwca straż honorową objęli uczestnicy powstania kościuszkowskiego w białych sukmanach przepasanych czarną krepą. Mszę pontyfikalną celebrował biskup krakowski Jan Paweł Woronicz, a patriotyczne kazanie wygłosił ks. infułat Wincenty Łańcucki. Trumnę do krypty św. Leonarda wnieśli kolejno weterani powstania, oficerowie byłej Gwardii Narodowej i milicji krakowskiej. Kościuszko spoczął obok króla Jana III Sobieskiego i pochowanego tutaj rok wcześniej księcia Józefa Poniatowskiego.

Obecny sarkofag Kościuszki powstał w 1832 r. z kamienia dębnickiego, według rysunków znanego artysty Franciszka Marii Lanciego. Wykonał go rzeźbiarz krakowski Paweł Filippi.

STARA SYNAGOGA NA KAZIMIERZU

15

, ul. Szeroka 22

Jest to najstarsza z synagog zachowanych w Polsce. Budowla powstała w XV w. na wzór gotyckich synagog niemieckich i czeskich. W 1570 r. została przebudowana przez włoskiego budowniczego Mateo Gucciego, który nadał jej renesansową formę. W II połowie XVI w. i w I połowie XVII w. do synagogi dostawiono kolejno przedsionek, dwie salki

modlitewne dla kobiet i dom zarządu gminy. Całość zabudowań tworzyła centrum religijno-administracyjne gminy żydowskiej na Kazimierzu. W latach 1904–1923 budowla była poddawana restauracji prowadzonej przez Zygmunta Hendla. W 1941 r., w okresie tworzenia przez Niemców getta w Krakowie została przejęta przez Urząd Powierniczy (Treuhandstelle) i użytkowana, jako magazyn. Jej zabytkowe wyposażenie w znacznym stopniu uległo zniszczeniu. W latach 1956–1959 budynek został odnowiony. Obecnie znajduje się tu oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, poświęcony dziejom i kulturze Żydów.

W pierwszych dniach insurekcji Tadeusz Kościuszko złożył wizytę w Starej Synagodze na Kazimierzu. Przemówił wówczas do przedstawicieli gminy żydowskiej, oświadczając, że „...niczego nie pragnie dla siebie, obchodzi go jeno opłakany stan Ojczyzny i uszczęśliwienie wszystkich jej mieszkańców, do których i Żydów zalicza, leży mu na sercu.” Po śmierci Naczelnika w 1817 r.





odprawiono tu modlitwy żałobne. W 1966 r. została umieszczona w synagodze marmurowa tablica upamiętniająca wizytę Kościuszki, z fragmentem jego wypowiedzi: „Żydzi dowiedli świata, iż tam, gdzie ludzkość zyskać może, życia swego oszczędzać nie umieją...”, z wyrazami hołdu „Wielkiemu Polakowi”.

W POBLIŻU

Ulica Berka Joselewicza

Ulica została wytyczona na Kazimierzu w latach 80. XIX w., nazwę otrzymała w 1890 r. Berek Joselewicz (1764–1809), kupiec żydowski, dowódca żydowskiego pułku kawalerii w powstaniu kościuszkowskim. Oddział Berka Joselewicza brał udział w obronie warszawskiej Pragi, podczas której został rozbity. Od 1798 r. walczył w Legionach Dąbrowskiego. Brał udział w wielu bitwach napoleońskich, nad Trebbią, pod Novi, Hohenlinden, Austerlitz i Frydlandem. Od 1807 r. w armii Księstwa Warszawskiego W 1808 roku został kawalerem orderu Virtuti Militari.

Odnznaczony był także Legią Honorową. Zginął w bitwie pod Kockiem w walce z Austriakami.

Podgórze

Wolne miasto królewskie Podgórze założył po pierwszym rozbiore Rzeczypospolitej, cesarz Józef II Habsburg na prawym brzegu Wisły w zaborze austriackim. Stosowny dokument został wydany 28 lutego 1784 r. Czasy autonomii galicyjskiej przyniosły szybki i wszechstronny rozwój Podgórza. W mieście i na jego obrzeżach powstały nowe zakłady przemysłu ceramicznego, budowlanego, chemicznego i metalowego. To tutaj powstały także zakłady komunalne, a w 1900 r. otwarto elektrownię, wcześniej niż w Krakowie. Miasto przeżywało również rozwój urbanistyczny. 1 lipca 1915 r., dzięki staraniom prezydenta Krakowa Juliusza Leo, Podgórze zostało przyłączone do Krakowa w ramach realizacji projektu „Wielkiego Krakowa”.



10 września 1793 r. pod przybranym nazwiskiem Milewski Tadeusz Kościuszko przybył z Saksonii do miasta Podgórze. Celem wizyty była chęć zorientowania się w stopniu przygotowań do powstania. W towarzystwie gen. Józefa Zajączka, Kościuszko zatrzymał się w gospo-



dzie Majewskiego. Następnego dnia odbył naradę z przedstawicielami krajowej konspiracji na temat planu i terminu wybuchu powstania i zaopatrzenia powstańców w broń. Uzgodniono, że walkę należy rozpocząć dopiero, kiedy wojska rosyjskie i pruskie udadzą się na kwatery zimowe. Po wystąpieniu Warszawy walki miały być podjęte równocześnie w kilku różnych miejscach w kraju, między innymi w Krakowie. W razie niepowodzenia powstańcy mieli wycofać się przez Galicję na Wołoszczyznę i porozumiewszy się z Turcją, czekać na rozpoczęcie przez nią wojny z Rosją. Kościuszko oświadczył jeszcze delegatom: „Za samą szlachtę bić się nie będę, chcę wolności całego narodu i dla niej wystawię tylko me życie”. Powątpiewał w zapewnienia, że mieszczaństwo i szlachta przyłączą się natychmiast do powstania. Przed podjęciem wiążących decyzji wyprawił zaufanych współpracowników do różnych województw, żeby uzyskali informacje o stanie przygotowań do insurekcji. Ważnym dla planów powstańczych było pozyskanie gen. Józefa Wodzickiego, dowódcy dywizji małopolskiej. Przy zachowaniu zaleceń działań konspiracyjnych zapewne 20 września 1793 r. w okolicy podkrakowskich Piekar doszło do spotkania obu generałów. Kościuszko najprawdopodobniej noc z 19 na 20 września spędził w zabudowaniach folwarku w Kole Tynieckim. Na spotkanie przebył Wisłę pod Tyńcem łodzią, ponieważ prom był pod kontrolą władz austriackich. Ostatecznie po przeprowadzeniu rozmów z wojskowymi i emisariuszami Kościuszko, postanowił odroczyć termin wybuchu insurekcji do przyszłego roku. Podjąwszy tę decyzję opuścił Podgórze, udając się w dalszą drogę do Włoch.

16

DWOREK BIAŁOPRĄDNICKI

ul. Papiernicza 2

Obecnie istniejące założenie dworsko-parkowe powstało w miejscu dawnej letniej rezydencji biskupów krakowskich. Pierwszą rezydencję na terenie wcześniejszego folwarku biskupiego wzniósł w latach 1545–1549 biskup krakowski Samuel Maciejowski. Była to typowa dla polskiego renesansu willa o prostej prostopadłościenną bryle zwieńczona attyką z krenelażem. Początkowo założenie miało charakter obronny. Dwór sły-

nał z organizowanych tu spotkań humanistów (uczestniczyli w nich m.in. Jan Kochanowski, Andrzej Frycz Modrzewski, Szymon Szymonowic) upamiętnionych w dziele „Dworzanin Polski” Łukasza Górnickiego. Dwór był kilkakrotnie niszczone m. in. w czasie potopu szwedzkiego i konfederacji barskiej. Pod koniec XVIII w. założenie miało kompozycję osiową, z dziedzińcem ujętym oficynami połączonymi z dworem sklepionymi galeriami. Od południa znajdowały się zachowane, późnobarokowe budynki zajazdu i oficjalistów. Od północy rozciągał się park. Obecny klasycystyczny dwór z wolno stojącymi oficynami wzniesiono w I połowie XIX w. Od 1974 r. dwór jest siedzibą Domu Kultury „Dworek Białoprądnicki”.



W 1794 r. podczas pobytu w Krakowie, Tadeusz Kościuszko zarządził przeprowadzenie prac mających na celu wzmocnienie obronności miasta. Naczelnik, jako znakomity znawca zagadnień fortyfikacyjnych, zbadał osobiście przedpole Krakowa. Miał zatrzymać się w dworze na Białym Prądniku. Obecny, gruntownie odnowiony budynek, stoi na fundamentach renesansowego pałacu letniego biskupów krakowskich. Tradycja wiąże z tym budynkiem kilkakrotne pobyty Kościuszki. W obszernym parku znajduje się jawor Kościuszki, pod którym miał odpoczywać, przyjmować raporty i wydawać rozkazy. Prawdopodobnie Kościuszko spędził w dworku w Białym Prądniku noc z 31 marca na 1 kwietnia 1794 r., by wczesnym rankiem dokonać przeglądu wychodzących z Krakowa oddziałów powstańczych.

8 czerwca 2007 r. podczas uroczystości 750-lecia lokacji Krakowa, miało miejsce otwarcie po kilkuletnim remoncie Zajazdu Kościuszkowskiego, przy ul. Białoprądnickiej 3. Zabytkowy budynek oficyny bocznej wchodził niegdyś w skład kompleksu zabudowań dworskich na Białym Prądniku. Budynek zajazdu, zwany także austerią lub karczmą biskupią, powstał w połowie XVIII w. Według tradycji Naczelnik wraz ze swym sztabem zatrzymał się tu w 1794 r. Obecnie w budynku ma siedzibę Rada Dzielnicy IV (Prądnik Biały). W październiku 2008 r. w drugim odremontowanym zabytkowym budynku oficyny bocznej, zwanej rezydencją dla służby, wchodzącym niegdyś w skład kompleksu zabudowań dworskich na Białym Prądniku, został otwarty czterogwiazdkowy hotel Dwór Kościuszko.

17

KOPIEC KOŚCIUSZKI, al. Waszyngtona 1

Kopiec Kościuszki, zwany dawniej Mogiłą Kościuszki jest usytuowany na wzgórzu Bł. Bronistawy. Kopiec ma 35 m wysokości, średnicę podstawy około 75 m. Jego wierzchołek jest położony na wysokości 327 m npm. Wkrótce po śmierci Tadeusza Kościuszki pojawiła się myśl o usypaniu kopca na cześć Naczelnika, który przetrwałaby całe wieki, na wzór prehistorycznych kopców Krakusa i Wandy. Wśród ojców pomysłu wymieniano: prezesa Senatu Stanisława Wodzickiego, sekretarza Senatu Jacka Mieroszewskiego, wiceprezesa Trybunału I Instancji Jakuba Mąkolskiego, senatora Feliksa Radwańskiego, czy też biskupa Jana Pawła Woronicza. Była to zapewne koncepcja większości, odpowiadająca duchowi panującego wówczas romantyzmu. Uważano, że kopiec będzie świadectwem wielowiekowej ciągłości dziejów, pomnikiem najtrwalszym i niezagrożonym zniszczeniem przez najeźdźców. Ostatecznie na wniosek Jakuba Mąkolskiego, Senat 19 VII 1820 r. uchwalił *Usypanie Mogiły za Pomnik Tadeuszowi Kościuszcze*. Jako miejsce usypania wybrano wzgórze bł. Bronistawy, zwane Sikornikiem, położone na zachód od





ówczesnej wsi Zwierzyniec. Siostry Norbertanki przekazały swój teren pod budowę. Nadzór nad całością prac i nad uroczystościami objął senator Feliks Radwański senior, nad stroną techniczną budowy czuwał jego syn Feliks młodszy, profesor UJ, budowniczy miejski. Rozpoczęcie budowy kopca zostało wyznaczone pierwotnie na 15 X 1820 r., dzień rocznicy śmierci Naczelnika. Dzień ten jednak przypadał w niedzielę, tak więc przesunięto uroczystość na następny dzień. Założenie podstawy mogiły poprzedziło sprowadzenie dzień wcześniej ponad 25-metrowego masztu jodłowego ze Śląska, mającego stanowić pion mogiły. Ofiarował go obywatel krakowski Antoni Kruczkowski. 16 X 1820 r. na wzgórzu bł. Bronisławy zebrały się władze Rzeczypospolitej Krakowskiej z prezesem Senatu Wodzickim na czele, byli przedstawiciele dworów opiekuńczych, liczne duchowieństwo, profesorowie i studenci UJ na czele z rektorem Walentym Litwińskim, korpus sądowy, przedstawiciele szkolnictwa, a także tysiące krakowian i mieszkańców najbliższych okolic – z rydlami i motykami. Uroczystość rozpoczęło o dziesiątej nabożeństwo odprawione przez dziekana kapituły krakowskiej ks. Karola Skórkowskiego. Po mszy poświęcono miejsce, narzędzia i księgę darów. Orkiestra odegrała Poloneza Kościuszki. Następnie mowę wygłosił prezes Senatu hr. Stanisław

Wodzicki, a po nim przyjaciel Kościuszki gen. Franciszek Paszkowski. Po mowach został odczytany „Wywód słowny założenia mogiły”. Dokument wraz z pamiątkami narodowymi, w tym ziemią z pola bitwy raclawickiej oraz bronią z czasów insurekcji, złożono w fundamencie kopca. Wśród znakomitych gości z zagranicy był m. in. wybitny rzeźbiarz duński Bertel Thorvaldsen, a także Angelica Catalani, słynna włoska śpiewaczka. Kilkadziesiąt tacek wywieźli znaczniejsi obywatele według uprzednio przygotowanej listy, a później, jak pisał naoczny świadek, znikła różnica stanów, profesji, hierarchii, wieku oraz narodowości. Pracowano z entuzjazmem przy dźwiękach *Poloneza Kościuszki*, *Mazurka Dąbrowskiego*, marszu *Do broni, bracia, do broni*. O zmroku wzgórze iluminowano racami, pochodniami i kagankami. Przez kilkanaście następnych dni po kilkaset osób dziennie, zapisanych wcześniej na listę, pracowało od świtu do nocy pod okiem specjalistów od fortyfikacji ziemnych. 24 XI 1820 r. dalszy nadzór nad sypaniem kopca Kościuszki został przekazany Komitetowi Obywatelskiemu, określone jako Komitet zarządzający budową Pomnika Tadeusza Kościuszki, na którego czele stanął gen. Franciszek Paszkowski. Przez dalsze trzy lata trwały prace budowlane. Do wzniesienia kopca przyczynili się w znacznej mierze architekt Szczepan Humbert oraz prof. Franciszek Sapalski. Ich pomysłem był zarówno kształt usypiska, jak również nowatorskie przyjęcie budowy podwójnej ślimacznicy prowadzącej na jego szczyt. Podczas sypania kopca umieszczono w nim urny z ziemią z miejsc walk Kościuszki i jego żołnierzy, w tym spod Dubienki, Szczekocin, Maciejowic. Po trzech latach kopiec został pokryty urodajną ziemią, posadzono też specjalne rośliny o silnych korzeniach, które miały gwarantować ochronę budowli przed deszczami. 25 X 1823 r. oficjalnie zakończono budowę. Komitet Budowy Kopca nie został jednak rozwiązany po jego wzniesieniu: najważniejszym jego zadaniem stało się teraz dbanie o budowlę i finansowanie wszelkich prac konserwatorskich. Ciekawą inicjatywą Komitetu była próba realizacji założenia przy kopcu

wzorcowej osady o nazwie Kościuszkowo dla potomków weteranów powstania kościuszkowskiego. Osadnicy mieli się opiekować kopcem. Po wydarzeniach Wiosny Ludów, w latach 1849–1859 austriackie władze wojskowe zajęły grunty położone wzgórzu bł. Bronisławki z zamiarem wzniesienia na nich fortyfikacji. Po interwencjach u cesarza Franciszka Józefa osiągnięto kompromis: obszar o powierzchni 0,56 ha u podstawy kopca wraz z kapliczką został uznany przez władze austriackie za własność Komitetu. W latach 1850–1856 Austriacy wzniesli unikatowy w swej formie fort cytaделowy: fort Kościuszkowo, który otoczył kopiec. Ta cytadela jest jedną z najstarszych i najpotężniejszych zachowanych fortyfikacji twierdzy Kraków. Fort był przystosowany do samodzielnej obrony, strzegł Krakowa od zachodu. Budowla zachowała się do dziś niemal w całości, stanowi przykład mistrzostwa w sztuce fortyfikacji w poł. XIX w. W 1860 r. na szczyt kopca został włożony olbrzymi głaz granitowy, który przywieziono z potoku Bystrego w Kuźnicach koło Zakopanego. Pod bryłą z napisem „Kościuszcze” zdeponowano m.in. pamiątki budowy kopca. Mieszkańcy Krakowa tradycyjnie odwiedzali kopiec Kościuszki w rocznice śmierci Naczelnika, Konstytucji 3 Maja oraz w czasie odpustu Emaus. W czasie autonomii galicyjskiej, kiedy Kraków był stolicą duchową ziem polskich pod zaborami, władze austriackie nie robiły większych trudności w odwiedzaniu kopca. Obiekt stał się miejscem pielgrzymek narodowych, budził uczucia patriotyczne i jednoczył Polaków ze wszystkich zaborów. Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r. Kopiec Kościuszki został uznany za ważny element austriackiego systemu fortyfikacji twierdzy Kraków. W niepodległej Polsce kopiec stanowił nadal oprócz atrakcji turystycznej i punktu widokowego, miejsce szczególne w patriotycznej edukacji młodego pokolenia. W okresie okupacji niemieckiej, w kwietniu 1941 r. generalny gubernator Hans Frank zatwierdził projekt zniszczenia kopca jako symbolu polskości nieodpowiedniego tła dla projektowanej na Błoniach dzielnicy rządowej (Regierungsviertel).

Na szczęście skończyło się tylko na planach niwelacji. Po II wojnie, pomimo zamiarów wyburzenia fortyfikacji w bezpośrednim otoczeniu kopca, fort został uratowany. W początku lat 70. XX w. – w związku powrotem do Polski ze Lwowa Panoramy Racławickiej – rozpatrywano koncepcję wybudowania wokół kopca kompleksu muzealno-wystawienniczego do eksponowania tego dzieła. Jednak obraz ostatecznie umieszczono we Wrocławiu. Ziemny pomnik przeżył jeszcze ulewę w 1997 i 1998 r., które spowodowały tak wielką erozję, że stan kopca uznano za katastrofę budowlaną. Został odbudowany w latach 2000–2002. Opiekę nad Kopcem sprawuje po dziś dzień Komitet Kopca Kościuszki w Krakowie, który planuje utworzenie osobnego Muzeum Kościuszkowskiego.

W POBLIŻU

Popiersie Tadeusza Kościuszki w Parku Jordana

W 1889 r. z inicjatywy dra Henryka Jordana stworzono park na terenie łąk czarnowiejskich w miejscu byłej wystawy rolniczo-przemysłowej. Zagospodarowanie parku zlecono w połowie 1888 r. kierownikowi ogrodów miejskich – Bolestawowi Maleckiemu. Po uregulowaniu Rudawy, posadzeniu drzew i krzewów oraz ustawieniu drewnianych pawilonów, otwarto nowy krakowski park wraz z boiskami, przyrządami gimnastycznymi i placami do zabaw sportowych. Na terenie parku pierwotnie znajdował się długi pawilon gimnastyczny. Ćwiczenia sportowe odbywano tam jedynie latem, natomiast zimą ćwiczono w cieplejszej sali przy klasztorze Franciszkanów. Naprzeciw pawilonu gimnastycznego, w altanowej rotundzie, koncertowała orkiestra. W małym drewnianym domku pomieszczono magazyn sprzętu sportowego i ogrodniczego. Na prawo od wejścia urządzono dla



dzieci „labirynt” zwany „ślimakiem”, składający się z poplątanych ścieżek. Niegdyś w parku mieściły się również korty tenisowe, pływalnia i ślizgawka. Do roku 1914 w parku Jordana udało się umieścić 46 popiersi sławnych polskich poetów, uczonych, pisarzy i samego twórcy parku. Popiersia kute były w marmurze tyrolskim z Lass, odpornym na krakowskie warunki atmosferyczne. Gotowe rzeźby umieszczano na wysokich czworobocznych cokołach. Pomniki zaczęto ustawiać na przełomie lat 80. i 90. XIX w., ale niektóre z nich wykonano już wcześniej. Au-

torami popiersi byli m.in. rzeźbiarze: Alfred Daun, Michał Stefan Korpala, Aleksander Korpala i inni, mniej znani artyści. Planem zajęć prowadzonych w parku, dobieraniem przewodników i grup oraz pogadankami na temat polskiej historii zajmował się sam Henryk Jordan. Podobne ogrody, na wzór krakowskiego, zaczęto tworzyć także w innych miastach. Nazywano je ogrodami jordanowskimi.

W parku im. dr Henryka Jordana w alei głównej znajduje się popiersie Kościuszki, wykonane przez profesora Alfreda Dauna (1854–1922). Pierwotnie osiem pierwszych rzeźb wybitnych Polaków, dłuta Dauna, w tym rzeźba Kościuszki zostało ustawionych w 1889 r. Popiersie z białego marmuru na kolumnie stało na prawo od głównej bramy. Znajdowało się na wysepce oblanej wodą. W czasie II wojny światowej Niemcy przeznaczili popiersia wybitnych Polaków z parku im. dr. Henryka Jordana do zniszczenia. Uratował je w swoim magazynie krakowski kamieniarz Franciszek Łuczywo. W 1947 r. popiersie Kościuszki powróciło do parku.

▶ W POBLIŻU

Nagrobki powstańców kościuszkowskich

Na starym cmentarzu przy dawnym kościele parafialnym pod wezw. Najświętszego Salwatora przy ul. Bł. Bronisławy na Zwierzyńcu znajduje się późnoklasycystyczny nagrobek Józefa Weryha Darowskiego (zm. 1842), uczestnika powstania kościuszkowskiego, „przybocznego Towarzysza Kościuszki” oraz grób Feliksa Weryha Darowskiego, z następującą inskrypcją:

„Przeżywszy lat 93 spoczął w Bogu dnia 6 września 1862 roku. Młodzińcem walczył pod Racławicami i Szczekocinami. Cały żywot spędził jako człowiek bogobojny i pełen cnót chrześcijańskich z cierpieniem i trudami. A zachował do końca gorącą miłość do Boga i Ojczyzny”



Pozostałe miejsca związane z Kościuszką i Insurekcją

PLESZÓW ul. Nadbrzezie 1A

1 kwietnia 1794 r. wojsko Tadeusza Kościuszki wyruszyło z Krakowa i skierowało się na Mogiłę, postój miał miejsce w Pleszowie. Według tradycji w miejscu, w którym społeczność Pleszowa powitała Naczelnika posadzono lipę. Na pamiątkę ustawiono także pod drzewem kamienną płytę, zwaną później ławeczką Kościuszki. Podobno Kościuszko zatrzymał się u gospodarza Rosy. Lipa zniknęła z krajobrazu jeszcze przed I wojną światową, a na miejscu dawnego zagajnika stoi obecnie stacja benzynowa przy dzisiejszej ul. Nadbrzezie 1A. Na budynku znajduje się tablica pamiątkowa:

×

×

W TYM MIEJSCU

W ROKU 1794 ODPOCZYWAŁ

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

WRAZ ZE SWYM WOJSKIEM

SERDECZNIE WITANY PRZEZ

MIESZKAŃCÓW PLESZOWA

×

×

Chata, w której zatrzymał się Kościuszko w Pleszowie, stała jeszcze po II wojnie światowej i mieszkali w niej geodeci wytyczający Nową Hutę. Potem oddziały powstańcze przemaszerowały przez Wadów, Kocmyrzów do Luborzycy. Kościuszko rozpoczął marsz w kierunku Warszawy, licząc, że pochód jego wojsk przyspieszy wybuch walk w stolicy. Tymczasem na wysunięte oddziały polskie nacierały rosyjskie wojska, spychając je na teren województwa krakowskiego, jednocześnie zamykając główną drogę do Warszawy.

4 kwietnia oddziały Naczelnika natrafiły na wojska pod dowództwem gen. Fiodora Denisowa. Próba wyminięcia wroga od północy doprowadziła do bitwy pod Racławicami.

24 kwietnia 1794 r. ponownie wyruszając spod Krakowa na czele wojsk przejeżdżał przez Luboczę, Pleszów do Igołomi, a następnie wzdłuż lewego brzegu Wisły na wschód w kierunku Sandomierza.

NAGROBKI POWSTAŃCÓW KOŚCIUSZKOWSKICH NA CMENTARZU RAKOWICKIM

Na najstarszym i największym miejskim cmentarzu Krakowa, zwanym Rakowickim, który założono w 1801 r. znajduje się kilka grobów osób związanych z insurekcją kościuszkowską. Spoczywa tu m.in.:

Rafał Czerwiakowski (1743–1816), lekarz, prof. chirurgii Szkoły Głównej Koronnej, naczelny lekarz Głównego Lazaretu w Krakowie podczas powstania w 1794 r., pionier polskiej ortopedii, (kw. Kb).

Franciszek Paszkowski (1778–1856), gen. brygady WP, oficer Legionów Polskich i wojsk Księstwa Warszawskiego, pisarz, przyjaciel, biograf i spadkobierca Kościuszki. Przywiózł on do Krakowa pamiątki kościuszkowskie, był jednym z inicjatorów organizacji pogrzebu oraz pochówku Naczelnika na Wawelu oraz prezesem Komitetu Budowy Kopca Kościuszki, (kw. 11, gr. rodz).

Marcin Tarnowski (1772–1862), żołnierz insurekcji uczestnik kampanii napoleońskich w latach 1809 i 1812, pułkownik w powstaniu 1830/1, sybirak, (kw. 6).

Jan Kanty Wincenty Oborowicz, kowal z Prądnika, ostatni znany uczestnik powstania kościuszkowskiego, zmarł w roku 1889. Na jego nagrobku znajduje się tekst:

„...przekuwający kosi i dopuszczony w szeregi oddziału Kosynierów Naczelnika Tadeusza Kościuszki, świadek krakowskiej przysięgi swojego wodza, za zagwożdżenie moskiewskiej armaty, przez Naczelnika obrączką nagrodzony. Żył lat 119, osiem miesięcy, dwa tygodnie i sześć dni”.

POPIERSIE PŁK. JANA KILIŃSKIEGO

Między hallem wejściowym a I piętrem pałacu Wielopolskich, czyli w pomieszczeniach magistratu krakowskiego przy placu Wszystkich Świętych 3/4, znajduje się popiersie Jana Kilińskiego, jednego z głównych dowódców insurekcji kościuszkowskiej.

ZBIORY KOŚCIUSZKOWSKIE W KRAKOWSKICH MUZEACH

Krakowskie muzea posiadają cenne pamiątki kościuszkowskie. W 1894 r., w setną rocznicę insurekcji, Muzeum Czarotoryskich zorganizowało specjalną wystawę. Wśród zbiorów tego muzeum znajduje się do dziś m.in. jedwabna czerwona chorągiew z białym orłem, według tradycji ofiarowana przez mieszkańców Krakowa Tadeuszowi Kościuszce w dniu przysięgi. Są tu również jego dwie szable, w tym jedna typu wschodniego, dar lwowskich Ormian. Naczelnik nosił ją prawdopodobnie podczas powstania. W zbiorach tego muzeum znajduje się interesująca kolekcja rysunków autorstwa Kościuszki oraz przedmiotów wyrabianych przez niego własnoręcznie. Biblioteka Muzeum Czarotoryskich posiada największą kolekcję autografów Kościuszki, a także jego patent na generała-majora wojsk koronnych z 1789 r.

Muzeum Narodowe w Krakowie zorganizowało dwie wielkie wystawy kościuszkowskie: w 1917 i 1946 r. W zbiorach tego muzeum jest przechowywany m.in. wyciąg z metryki chrztu Kościuszki z 1746 r., para pistoletów ofiarowanych mu przez Jerzego Waszyngtona w 1783 r., wstążka z orderu Virtuti Militari, otrzymanego po bitwie pod Dubienką w 1792 r. Znajduje się tu także sukmana krakowska, którą tradycja łączy z osobą Naczelnika, a także wyroby ręcznie wykonane przez Kościuszkę, który słynął z zamiłowania do majsterkowania. Charakter relikwi ma jego pukiel włosów, obcięty w chwili śmierci w Solurze. W Sukiennicach jest eksponowanych wiele cennych obrazów o tematyce kościuszkowskiej, m.in. Kościuszko pod Racławicami Jana Matejki, a także dzieła Michała Stachowicza.

Wiele pamiątek kościuszkowskich znajduje się w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Wśród nich są: pióro i kałamarz użyte do podpisywania Aktu powstania w Ratuszu, szlifa z munduru amerykańskiego Kościuszki oraz kolekcja medali rocznicowych. Muzeum posiada obok wizerunków Kościuszki także dzieła Michała Stachowicza, w tym: Przysięga Tadeusza Kościuszki na Rynku Krakowskim, Pochód wojsk Tadeusza Kościuszki przez Rynek Krakowski po zwycięstwie racławickim. Duże znaczenie historyczne ma dokumentacja pogrzebu i sypania kopca zawarta w tzw. Tekach Friedleina. W Krakowie planowano od dawna utworzenie osobnego Muzeum Kościuszkowskiego. Wśród jego propagatorów byli m.in. Włodzimierz Przerwa-Tetmajer, Juliusz Kossak, Jan Pachowski. Obecnie istnieje koncepcja, by takie muzeum powstało w budynkach pofortecznych przy kopcu Kościuszki.

ULICA KOŚCIUSZKI

Jedna z krakowskich ulic prowadząca w kierunku Kopca Kościuszki, od 1909 r. nosi imię bohatera narodowego, Tadeusza Kościuszki. Biegnie ona od al. Krasińskiego i mostu Dębnickiego w kierunku zachodnim, do mostu na Rudawie (u wylotu ul. Królowej Jadwigi). Niegdyś stanowiła ona zapewne część średniowiecznego traktu prowadzącego do klasztoru Norbertanek i Tyńca. W latach 1849–1855 droga została przebudowana, stanowiła dojazd do powstających wówczas fortyfikacji austriackich, w tym fortu „Kościuszko”. Ulica zyskała wówczas charakter alei obsadzonej zielenią. Pod koniec XIX i na początku XX wieku określano ją, jako Drogę do Bielan. Przy ulicy Kościuszki znajduje się kilka zabytkowych zabudowań, w tym Dwór Łowczego z przełomu XVII i XVIII w. (nr 37, obecnie siedziba Społecznego Instytutu Wydawniczego „Znak”) oraz kościół św. Augustyna i Jana Chrzyciela z klasztorem Norbertanek. Dominuje tu jednak zabudowa mieszkaniowa głównie z początku XX w. oraz z okresu międzywojennego.

STOPIEŃ WODNY KOŚCIUSZKO

W pobliżu zachodniej granicy Krakowa, w gminie Liszki znajduje się otwarty w 1990 r. stopień wodny na Wiśle, nosi on nazwę Kościuszko. Jest on jednym z elementów kaskady Górnej Wisły – poprzedza go stopień wodny Łączany, a kolejnym jest stopień wodny Dąbie. Na hydrotechniczne elementy stopnia wodnego Kościuszko składają się: trójprzęsłowy jaz (szerokość przęsła wynosi 32 metry), śluza o długości 190 m, szerokości 12 m, wysokości podnoszenia 3,7 m, spad 4,4 metra, zapora ziemna, sterownia, przepławka dla ryb oraz mała elektrownia wodna (o mocy 3 MW). Tuż za stopniem wodnym w 2002 r. wybudowano krakowski tor kajakarstwa górskiego, do którego poprowadzono drogę rowerową z Krakowa. Pięcioprzęsłowy most nad stopniem wodnym ma 183,6 metra długości i 24,8 metra szerokości. Przez most przeprowadzona jest obecnie zachodnia obwodnica Krakowa w ciągu autostrady A4 (E40). Stąd rozpościera się piękny widok w kierunku klasztoru na Bielanach (w kierunku wschodnim) oraz opactwa w Tyńcu (w kierunku zachodnim).

SZKOŁY IMIENIA TADEUSZA KOŚCIUSZKI W KRAKOWIE

W Krakowie kilka placówek szkolnych nosi imię Tadeusza Kościuszki, w tym do najstarszych szkół średnich w Krakowie należy IV Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki. Kontynuuje ono tradycje powstałego w 1892 r. w Podgórzu Cesarsko-Królewskiego Gimnazjum nr VI. Na początku swojego istnienia szkoła mieściła się przy ulicy Adama Mickiewicza, a w 1915 r. po połączeniu Podgórza z Krakowem ulica

ta zmieniła swoją nazwę na ulicę Jana Zamoyskiego. W tym też czasie zaczęto budowę nowego budynku dla szkoły przy ulicy Krzemionki 11. W 1991r. jest on siedzibą IV Liceum Ogólnokształcącego.

W Krakowie imię Kościuszki nosi także Zespół Szkół Energetycznych przy ul. Loretańskiej 16. Placówka powstała 1 września 1947 r., jako szkoła typu energetycznego nosząca nazwę Gimnazjum Przemysłowe Energetyczne. Z inicjatywy dyrekcji i grona nauczycielskiego patronem został wybrany Tadeusz Kościuszko. Budynek szkoły znajduje się bowiem w pobliżu miejsc historycznie związanych z działalnością Naczelnika, to znaczy nieistniejącego obecnie dawnego dworu Wodzickich czy też kościoła oo. Kapucynów. W 1948 r. młodzież ufundowała portret Tadeusza Kościuszki, zawieszony uroczyście 23 marca w pokoju nauczycielskim.

W mieście kilka szkół podstawowych nosi imię Tadeusza Kościuszki, w tym Szkoła Podstawowa nr 58 przy ulicy Zielińskiej 30. Jest ona kontynuacją powstałej w 1828 r. jednoklasowej szkoły ludowej na Białym Prądniku. 4 września 1958 r. odbyła się uroczystość otwarcia nowego budynku szkoły. W październiku 1981 r. miało miejsce odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci patrona placówki.

Imię Naczelnika nosi także Szkoła Podstawowa nr 64 przy ulicy Sądowej 1. Podtrzymuje ona tradycje szkoły powszechnej w Rakowicach, otwartej w 1924 r. 13 czerwca 1948 roku odbyła się uroczystość nadania szkole imienia Tadeusza Kościuszki. W latach 1975-1977 został wzniesiony obecny budynek szkoły. Uroczyste otwarcie placówki nastąpiło 12 października 1977 r.

Patronem Szkoły Podstawowej nr 25 przy ul. Komandosów 29 na os. Podwawelskim został także Kościuszko. Szkoła rozpoczęła działalność 1 września 1973 r., imię patrona otrzymała dwa lata później. W 1981 r. została wmurowana tablica pamiątkowa, poświęcona Kościuszcze.

Wydział Promocji i Turystyki

tel. 12 616 60 52

pt.umk@um.krakow.pl

www.krakow.pl

KRAKÓW – MIASTO GOSPODARZ

41. sesji Komitetu Światowego

Dziedzictwa UNESCO



KRAKOW
UNESCO CITY
OF LITERATURE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Member of the UNESCO
Creative Cities Network
Since 2013

TADEUSZ
KOŚCIUSZKO
2017

Opracowanie tekstu dla UMK
Małopolskie Centrum Edukacji MEC

znajdź nas:

